

Vanessa Andreotti loeng. Globaalse maailmakodaniku haridus ja õiglus.

Tere jälle, minu nimi on Vanessa Andreotti. Neile, kes te vaatasite esimest loengut – ma loodan, et see oli teie jaoks nauditav. Täna räägime peamistest aruteluküsimustest võrdsuse, õigluse ja inimõiguste teemal. Ma kogusin need teemad kokku ühise nimetaja alla, milleks on maailmakodanikuharidus.

Ma alustan täna ühe harjutusega, mida ma tavaliselt õpetajate või keskkooliõpilastega teen ning mis on seotud õigluse ideega; õiglusega kogu maailmas üleilmse mõttes. Kui me räägime õiglusest üleilmse kontekstis, siis üldiselt kohtame maailma jaotamist “põhjaks” ja “lõunaks”. Kui te vaatate seda kaarti, siis see on vana kaart ja küsitava väärtusega kaart, mis ei räägi põhjast ja lõunast mitte geograafilises mõttes, vaid vaesuse ja rikkuse jagunemise mõttes. Niisiis on see üks viis, kuidas rääkida jõukusest ja vaesusest – põhja ja lõuna vastandamine. On olemas teisi viise sellest rääkimisest, näiteks kasutada mõisteid “arenenud”, “arenev”, “vähearenenud”. Mõnda neist mõistetest peetakse nüüd teatud kontekstis isegi poliitiliselt ebakorrektselt, näiteks mõtet “arenenud” ja “arenevatest” riikidest, sest riigid on hakanud seadma kahtluse alla ideed, et riik saab vaid ühel kindlal viisil areneda. Aga ka mõisted “esimene”, “teine” ja “kolmas” maailm, mis peegeldavad Teise maailmasõja järgset riikide jagunemist kapitalistlikeks, kommunistlikeks ja nendeks riikideks, kes ei tahtnud sel ajal valida ei kapitalistlikku ega kommunistlikku poolt; hiljem seostub see terminoloogia külma sõjaga.

Nii et ehkki põhja ja lõuna mõisted võivad olla problemaatilised, jääme täna nende mõistete juurde, et rääkida õiglusega seonduvatest probleemidest. Loomulikult, kui räägime vaesusest põhjas ja lõunas ja kui me mõtleme geograafia, siis on vaesust ka põhja pool ja samamoodi on lõunas palju jõukust, mistõttu on see terminoloogia küsitav. Aga samal ajal on see jaotus, mille kohaselt leitakse, et ühed inimesed näivad olevat olukorras, kus nad saavad teisi aidata. Ja seetõttu on need mõisted kasulikud, et nad rõhutavad seda vahetegemist. Üldiselt tuleb abi ja ekspertteave põhjast lõunasse, nt Euroopa riikidest, Kanadast, USAst Aafrikasse, Ladina-Ameerikasse, Aiasse. Huvitaval kombel on Ida-Euroopa riigid üsna ebamäärases positsioonis, sest nad on küll praegu osa põhjast, aga nad ei ole seda alati olnud ja nad ei ole ka lõuna, ehkki neid mõnikord tajutakse kui lõunas olevaid riike ja see on väga segane ja keeruline positsioon, kus olla.

Nii et kui võtame põhja-lõuna vastandamist kui konstruktsiooni, mis aitab meil vaesust ja rikkust analüüsida – ja seda on kasutatud nii poliitikas kui akadeemilistes töodes – siis me näeme, et jõukus jaguneb põhja ja lõuna vahel ebavõrdselt: põhjas elab selle kaardi kohaselt 21% maailma rahvastikust ja nende omanduses on 84% maailma rikkusest. Ehkki samas on olukord keeruline ka põhja enda piires, sest 50% jõukusest kuulub 20%-le inimestest (kuigi see on 2003. aasta statistika, nii et see on ka muutunud), ehk siis kuulus 2003. aastal pool jõukusest 80%-le ja teine pool 20%-le inimestest. Kui me oleks nüüd klassis, kus on 30 õpilast, siis me võiksime võtta 30 küpsist ja kui me jagaksime klassi lõunaks ja põhjaks, oleks meil umbes 6 õpilast põhjas ja 24 küpsist läheks neile 6-le. 1 õpilane saaks 50% neist 24-st ehk 12 küpsist ja teised 5 peaksid omavahel jagama 12 küpsist, nii et mõni saaks 2 ja mõni rohkem. See võib olla hea harjutus, mida teha grupi õpilastega: küpsiste jagunemine.

Nii et selle statistika kohaselt on lõunas 79% maailma rahvastikust ja 16% maailma jõukusest. Muidugi on seal rohkem vara, aga seda vara kontrollivad inimesed põhjast. Lõuna piires ei jagune jõukus ka õiglaselt: 80% varast on 20% omanduses ja 20% varast jaguneb 80% vahel. Kui läheme tagasi küpsiste juurde, siis on meil 6 küpsist järel. 80% neist ehk 5 küpsist läheks 20%-le ja ülejäänud 80% peaks jagama omavahel ühe küpsise. Nii et enamuse inimesi lõunas saaks ainult küpsisepuru.

Muidugi on säärane jaotus osaliselt niisugune ajaloolistel põhjustel, aga see põhjustab mõnikord

kaasajal palju konflikte. Nii et järgmine osa harjutusest on sellest konfliktist. Siin trepjalamil on inimene lõunast, kes räägib inimesega põhjast sellest, miks on need asjad nii: miks jaotub jõukus selliselt, et mõned inimesed saavad vaid puru ja teised saavad nii palju küpsiseid. Ja me võime öelda, et nende inimeste vahel on piir, mis kaitseb põhja inimese küpsiseid lõuna inimese eest: seal on piir, sõjavägi, palju turvalisuseküsimusi. Ja kui ma teen õpilastega seda harjutust, siis ma palun osal inimestest olla ka piiri kontrollijad, et näidata, kuidas jõukuse ja töötamisvõimaluste ebavõrdne jaotumine mõjutab inimeste elusid väga sügavalt. Sest põhja inimesed saavad enamasti teha neid töid, mis on hästitasustatud ja lõuna inimestele jäävad need tööd, mis ei ole kuigi hästi tasustatud.

Nii et vaatame, mis juhtub, kui need kaks inimest üksteisele selle küsimuse esitavad. Lõuna inimene ütleb: "Miks see on nii, et meile jääb vaid küpsisepuru?" Ja põhja inimene vastab: "Me oleme rikkad, sest me oleme paremad. Me oleme kõvemini töötanud, me oleme tsiviliseeritumad, me oleme haritumad, me teame paremini." Lõuna inimene vastab siis: "Te olete rikkad, sest te koloniseerisite meid minevikus. Te tungisite meie maale, varastasite meie ressursse ja orjastasite ning tapsite meie inimesi. Ja te jätkate seda tegevust, ehkki teistsuguste meetoditega." Siis vastab põhja inimene: "Me koloniseerisime teid, aga samas me õpetasime teile olulisi asju, näiteks progressiideed. Me harisime teid. Te olete endiselt vaesed, sest te ei tööta kuigi palju ja sest teie kultuur on tagurlik." Lõuna inimene vastab: "See on ennekuulmatu! Me töötame väga palju, aga teie jätkate meilt varastamist. Te ei maksa meile meie töö eest õiglast palka või meie toodangu eest õiglast hinda ja te sunnite meid ka kõrgeid võlaintresse maksma." Põhja inimene ütleb siis: "Me anname teile siiski palju raha abi näol. Me oleme väga helded inimesed. Te olete vaesed, sest teie juhid on korrumppeerunud ja te muudkui sõdite üksteisega." Vastus on, et "Iga sendi heategevusliku raha kohta, mis te meile annate, võtate te vähemalt 10 ära, mainimata isegi seda, mida te olete minevikus varastanud! Meil on probleeme, aga teie müüte relvi inimestele, kes sõdivad ja osalete ise ka siinses korrupsioonis. Konfliktid ja korrupsioon muudavad teid veel rikkamaks ja enamikke meist vaesemaks!" "See on rumalus," ütleb inimene põhjast. "Teil on vaja korralikku juhendamist ja õiget suhtumist, nagu meil. Kui te vaid oleksite haritud nagu meie..." Siis vastab lõuna inimene: "Vaadake teiesuguste inimeste suhtumist! Nad on õnnelikud vaid siis, kui nad võistlevad omavahel või ostavad asju või tarbivad. Nad ei austa üksteist ega keskkonda. Nad on isekad. Ja vaadake, mida te maailmaga teete! Te tarbite suurema osa ressurssidest, te toodate kõige rohkem jäätmeid, te hävitate kõik. TEIE peate loobma mõttest, et olete meist paremad ning KUULAMA!"

See oli olukord kahe inimese vahel, kes ei pruugi esindada teisi inimesi oma sotsiaalses rühmas, aga me vaatame ka teisi vastuseid, mis võiks olla võimalikud nii lõunas kui põhjas. Siin on 3 erinevat vaatenurka lõunast: "Oot, millest te räägite? Sellel inimesel põhjast on õigus! Me oleme mahajäänud ja peame neile järgi jõudma. Kui me neid kuulame, kui me teeme kõvemini tööd ja ostame kauppu, mida nad müüvad, siis oleme ühel päeval veel paremadki kui nemad!" Järgmine inimene ütleb: "Sa oled hull! Nad ei lase meil kunagi järele jõuda. See on nende mäng ja nemad kehtestavad reeglid. Miks peaksid nad tahtma kaotada? Me peame mängu muutma, nii et see oleks õiglane kõigi ja ka keskkonna jaoks." Järgmine inimene ütleb: "Ma ei arva, et me saame mängureegleid muuta. Läbirääkimisteks ei ole mingit lootust. Nad ei hooli meist. Me peaksime selle mängu hävitama ja panema nad maksma selle eest, mida nad teinud on!"

Samamoodi nagu lõuna inimeste mõtteviis ei ole ühetaoline ja seal on palju erinevaid vaatenurki, on ka põhjas palju erinevaid vaatenurki. Esimene neist on: "Oot, millest te räägite? Inimesel lõunast oli õigus. Selleks, et olla rikkad, oleme me neid vaestena hoidnud. Meil tuleb ühiselt lahendus leida, et seda olukorda muuta või me hukkume kõik!" Teine inimene ütleb: "Sa oled hull! Meil on olemas vastused! Meil pole neilt midagi õppida! Me peame neid õpetama, et nad oleksid nagu meie!" Ja viimane ütleb: "Me oleme neid proovinud õpetada, me oleme püüdnud aidata. Sellest pole kasu olnud. Nad on lootusetud. Ja meil on siin meie enda probleemid. Me peaksime laskma neil endal oma probleemid lahendada ja keskenduma oma probleemidele."

Niisiis näitab see harjutus, et selle väga huvitava ja päriselt toimiva mehhanismi kohta ehk varade jaotuse mehhanismi kohta on palju erinevaid vaatenurki. Muidugi ei ole kõik inimesed lõunas vaesed ja kõik inimesed põhjas rikkad, aga on oluline seda mehhanismi mõista ja teada, kuidas inimesed sellest mõtlevad, et suuta aru saada, mida me nende asjade kohta klassis õpetada saame.

Järgmine harjutus, mida ma teeks oma õpilastega peale seda harjutust – või oma õpetajate, õpetajatest õpilastega – oleks panna nad mõtlema omaenda reageeringu peale selle mitmekesisuse suhtes. Nii et ma annaks teile natuke aega vastata teie oma perspektiivist – mis on teie vastus sellele harjutusele? Kirjutage või joonistage see kuhugi. Keskkooliõpilaste või põhikooliõpilastega – olen seda juba ka põhikoolis kasutanud – palusin ma neil kirjutamise asemel joonistada. Olles seda teinud, paluksin neil võtta paaridesse ja koos formuleerida aruteluküsimus ükskõik mille kohta, aga see peaks olema selle teemaga seotud. Küsimus peab algama fraasiga “Ma murran pead...” ja ma annaks neile umbes 10 minutit, et üks põletav küsimus koos välja mõelda. Pärast seda koguksin küsimused kokku ja loeks kogu grupile ette ning paluks neil hääletada, millist küsimust hakatakse koos arutama. Seejärel püüaksin seda arutelu juhtida nii, et püüaksin neid konsensussest eemale juhtida, püüaks neid panna leidma teistsuguseid mõtteviise nende asjade suhtes. Samas esitaksin ma ka 6 erinevat küsimust, mida ma tahaks, et nad hakkaksid endalt küsima ja need küsimused on seotud võimu ning eeldustega, mis asju mõjutavad. Esimene küsimus oleks: Kes otsustab neid asju meie ühiskonnas? 2. Kelle nimel? 3. Kelle huvides see on? Nii et kolm küsimust ja millest iganes õpilased räägivad, küsiksin ma neilt, et oot-oot, kes otsustab neid asju, kelle nimel ja kelle huvides? Ja järgmised 3 küsimust oleks: 1. Kust see tuleb? Miks me niimoodi mõtleme? 2. Kuhu see välja viib, mis mõju selline mõtlemine avaldab? 3. Kuidas sellest saaks teistmoodi mõelda? Nii et kui me näiteks võtame viimases jutumullis oleva vaatenurga sellel slaidil – “me oleme neid püüdnud õpetada, oleme püüdnud aidata, aga sellest pole olnud kasu” – siis ma küsiksin selle kohta, et kes mõtleb niimoodi ühiskonnas, keda teie tunnete, kes nii mõtleb, millised ühiskonnagrupid mõtlevad nii? Kust see tuleb? Millised on eeldused, mis selle vaatenurga taga on? Mis on selle mõju? Millised on teised vaatenurgad samal teemal? Sama seoses võimuga. Kes otsustab, et see on viis, kuidas asju näha? Kelle nimel? Kelle huvides? Niimoodi juhiks ma seda arutelu kui me oleksime täna koos. Aga et me kohtume internetis, siis ma anan teile need ideed edasi, kuidas seda teha, kui te tahate seda oma grupis koos moderaatoriga teha, siis võite seda praegu teha, muidu me lihtsalt jätkame sellest rääkimist.

Teine viis vara jaotumise probleemist rääkida on see Taani skulptor Jens Galschioti skulptuur. Tema lõi selle teose – mis minu arvates on ka problemaatiline teos, aga pedagoogiliselt väga kasulik – et rääkida õigluse ideest ja ta nimetas selle Euroopa õiglusjumalanna Justitiaks. Siin on tekst, mis skulptuuri juurde käib: “Ma istun ühe mehe seljas. Ta vajub selle koorma all kokku. Ma teen ükskõik mida, et teda aidata (sest ma olen väga hea jumalanna), välja arvatud tema seljast maha tulemine.” See esindab ideed, et Euroopa on saanud nii jõukaks ja rikkaks teiste ekspluateerimise kaudu. Kui meil ei oleks Aafrikat, Aasiat või Ladina-Ameerikat, kes jagavad meiega ressursse, mille eest me nii vähe maksame, siis ei oleks me nii rikkaks ja jõukuse mõttes suureks saanud. Ja selleks, et seda olukorda muuta, peaksime me minema oma huvidega vastuollu. Seetõttu on palju lihtsam öelda, et me võime Aafrikat aidata, Aasiat aidata, Ladina-Ameerikat aidata ning samal ajal jätkata nende asjade tegemist, mis hoiavad meid jõukatena, aga mis samas hoiavad neid vaestena. See on meie olukorra silmakirjalikkus, et abistamisalgatused ei aita tegelikult probleemi tuuma lahendada. Slavoj Žižekil on ka YouTube'is sel teemal video pealkirjaga *First as Tragedy, Then as Farce* (Esmalt tragöödia, siis farss), mida ma tõesti soovitan, kui teil on aega seda vaadata ja mis räägib sellest samast mehhanisimist, ma arvan, mida me mõlemad tahame rõhutada, et kui me räägime õiglusest, siis me peame mõtlema probleemi algallika peale ja kuidas meie vastutame selle probleemi eest, kuidas meie rahvuslikud ja mõnikord isegi isiklikud huvid vastutavad probleemi taastootmise eest. Te näete hiljem kursuse käigus ka filmi nimega *The Story of Stuff* (“Asjade lugu”), mis räägib jätkusuutlikkusest. Seda filmi on väga kasulik ka õpilastele näidata, sest see räägib meie ihast osta odavaid asju, mida suures valikus poodides pakutakse ning

kuidas see tekitab ebaõiglust, sest ressursid peavad kusagilt tulema, tööjõud peab kusagilt tulema ning kui me tahame rohkem asju ja odavaid asju ja maksta nende eest vähem, siis peab keegi kusagil selle eest maksma. Ja mida see film ütleb, on see, et nad maksavad selle eest oma eluga. See taasloob uuesti olukorra, mida see skulptuur näitab, et kui me püüame ebaõigluse probleemiga tegeleda, siis me peame mõtlema sellele, kuidas vaesus tekib, mis on seos jõukuse loomise ja vaesuse loomise vahel, kuidas on see ajalooliselt seotud ja meie enda vastutus, kuidas meie enda mõtted ja ihad panustavad probleemi taasloomisesse.

Kui me räägime siis sellest, kuidas seda lahendada, on esimene küsimus, mis minu arvates on keskne küsimus selles arutelus, see: kellel on olemas teadmised, et seda probleemi lahendada või kas seda probleemi saab lahendada, kui selles on nii palju põrkuvaid huvisid? Reeglina on selles vaidluses kaks koolkonda: üks ütleb, et maailma eksperdid saaksid probleemi lahendada, teine ütleb, et maailma eksperdid on püüdnud seda lahendada ja nad on seda vaid hullemaks teinud ning kes nad üleüldse on. Siin keskel on meil taas need küsimused, mida ma enne mainisin: Kes otsustab? Kelle nimel? Kelle huvides? Kust see võiks pärineda? Kuhu see võib välja viia? Kuidas sellest teistmoodi võib mõelda?

Siin on meil 3 erinevat vaatenurka sellele, kuidas seda probleemi saaks lahendada. Mõned eksperdid ütlevad, et vaesus on rumaluse tulemus, seetõttu kui me annaks neile teadmisi, saaks inimesed ennast üles töötada ja jõukust ja arengut saavutada. Teised ütlevad, et vaesus ei ole teadmiste puudumise probleem, et need inimesed, kes on vaesed, teavad tegelikult üsna palju ja vaesus on õigluse ja ärakasutamise probleem. See on teine perspektiiv. Ja kui see on ärakasutamise probleem, siis on see tegelikult rohkem nende probleem, kes kasutavad teisi ära kui nende, keda ära kasutatakse. Kolmandad ütlevad, et inimesed, keda ära kasutatakse, peavad olukorra enda kontrolli alla haarama ja võitlema õiglasemate mooduste eest, mis jõukust toodaks ja mida ei kontrolliks välised jõud. Selline on käimasolev vaidlus ja minu arvates vastutame meie selle eest, et me seda vaidlust õpilastele tutvustame ja neid sellesse kaasame.

Samamoodi on meil olemas huvitavad vaatenurgad inimõigustele. Mõned inimesed arvavad, et ebaõigluse probleemi lahendamiseks on vajalik vaid inimõigusi toetavate valitsuste ja inimõigustesse uskuvate inimeste olemasolu. See on üks vaatenurk. Et kui me vaid õpetame inimestele inimõigusi, saab maailm paremaks paigaks ja meil saab olema õiglus. Teised ütlevad, et see, millesse inimesed usuvad, on üks asi ja see, mida nad tegelikult teevad, on teine asi ja isegi kui valitsused toetavad inimõigusi – sest paljud valitsused on neile alla kirjutanud, isegi jõukad valitsused – siis teevad nad seda vaid siis, kui see on nende huvides seda teha või vara ja majanduse huvides, nii et need inimesed ütlevad, et rahvusriigid ei eksisteeri inimeste jaoks, vaid varade jaoks, varade kaitseks. Kui inimõiguste kaitse sobib sellega, siis tore, aga kui inimõiguste kaitse läheb varade kaitsega vastuollu, siis eelistab iga valitsus varade kaitsmist inimõiguste kaitsele. Veel üks arvamus on, et inimõigused on lääne idee, mida surutakse teistele inimestele peale, et need põhinevad väga individualistlikel väärtustel, mis on seotud eurotsentrismi ja kapitalismiga ja et ainus eesmärk on neid väärtusi ja ideid üle maailma alevitada. Teised ütlevad, et jah, nii on, aga mõned allasurutud rühmad on seda ideed kasutanud, et riigile vastu hakata. Nii et nad ei ole ei head ega halvad, aga nad on tööriist, mida saab kasutada mõlemal moel, kas tööriistana kolonialismi heaks – ja sellest on olemas hea raamat *Grassroots Postmodernism, Education as a Trojan Horse for Development* (“Rohujuure postmodernism, haridus kui arengu trooja hobune”), see on väga hea raamat, kui olete huvitatud sellest vaatenurgast – nii et seda tööriista saab kolonialismi või muudes huvides kasutada, mis on väga sobiv. Nii et arutelu inimõiguste üle on väga elav ja vastuoluline ja see on miski, millesse õpilased taas peaks olema kaasatud. Seega on inimõiguste esitamine lahendusena kõigile probleemidele poliitiliselt pisut naiivne ja keeruline, aga paljud maailmahariduse algatused teevad seda tegelikult ja see võib olla hea algus. Kuid kui alustate inimõigustest rääkimist öeldes, et need lahendavad kõik probleemid, siis on väga oluline tuua hiljem sisse ka kriitilisi vaatenurki ja esitleda nendega seotud probleeme. Ärge unustage seda teha.

Järgmine probleem, mis on ka ekspertteabega seotud, on küsimus, et mis läheb arvesse teadmistena ja kelle teadmised loevad. Siin on probleem selles, et universaalsed läänelikud teadmised, mida koolis edasi antakse, on tekitanud olukorra, kus usutakse, et on olemas universaalsed teadmised, mis on kõigile head ja kohalikud teadmised, mis on head vaid kohalikus kontekstis. Sellest on ka olemas hea film *Schooling the World* ("Maailma koolitamine"), mis selle idee kahtluse alla seab. See film ütleb, et üleilmsed teadmised on universaalsed teadmised, mis on tihtilugu läänelikud teadmised, mida koolides õpetatakse ning mis kajastavad vaid urbanistlikku tarbimisühiskonda – põhinevad elul linnades ja võimel osaleda kapitalistlikus tarbimiskultuuris. Need teadmised ei ole aga jätkusuutlikud, sest kapitalism ei ole jätkusuutlik. Nii et millest nemad räägivad, on see, et teistsugused teadmised on olulised, teistsugused teadmiste süsteemid, mis tasakaalustaks meie õpilastele kättesaadavaid võimalusi. Ja nad räägivad suurema valikute hulga tähtsusest ja suuremast hulgast ideedest selle kohta, mis on hea elu. Filmi üks kriitikanool on, et maaelu ei väärtustata enam, samas kui me peame tegelikult ellujäämiseks sööma. Maapiirkondadest liigub massiliselt lapsi linnadesse, linnad ei saa neid kõiki vastu võtta ja nende jaoks ei ole linnades piisavalt võimalusi, et isegi olla osa jõukuse tootmisest. Nii et on tekkinud hiigelsuur lõhe selle vahel, et maapiirkondade inimesed väärtustavad haridust, aga see haridus juhib nende lapsi tulevikku, mis pole nii hea, kui see oleks võinud olla, kui nende haridus oleks väärtustanud ka teistsuguseid teadmisi ja teistsuguseid eluviise, mitte vaid tarbijate elu linnas. Nii et siin on veel üks arutelu, mis on osa vaidlustest õigluse üle.

Niisiis, kui me räägime nende asjade õpetamisest, maailmakodanikuks olemise õpetamisest, kuulumisest maailma, mis on keeruline, ebakindel, mitmekesine ja sügavalt ebavõrdne, on meil siin 3 võimalust:

- esimene võimalus on, et me harime jõukaid inimesi, kellest saavad kaastundlikud maailma liidrid, kes lahendavad vaeste probleemid
- teine võimalus on, et me harime inimesi saamaks konkurentsivõimelisteks üleilmses teadmispõhises majanduses, kus nad peavad töötama koos eri kultuuritaustaga inimestega
- ja siis on meil kolmas võimalus: jõukate inimeste harimine, et nad töötaks ühiselt koos vaestega ja lahendaks probleeme, mida nende jõukuse loomine tekitas teistele inimestele

Need 3 asja moodustavad idee globaalse maailmakodaniku haridusest. Nii et kui loete dokumente või poliitikadokumente ja kirjandust sel teemal, siis näete seal neid 3 asja. Ja ma arvan, et mina kui õpetaja pean nende üle mõtisklema ja mõtlema, et mida m i n a oma klassis koos oma õpilastega teen ja millised valikud mul mis olukorras on, et neid erinevaid asju teha. Ja mis nende erinevate asjade piirangud on. Ja siis võime tulla tagasi ka nende küsimuste juurde, millest me enne rääkisime: kes otsustab, kelle nimel, kelle huvides, kust see tuleb, kuhu see välja viib ja kuidas sellest aab teisiti mõelda, et me suudaksime teha teadlikumaid otsuseid.

Ma soovitan teil täna siinkohal peatuda, et arutleda, vastata küsimustele, mida ma olen esitanud ning mõelda, mis oleks võimalik (see on üks asi) ja mis oleks soovituslik (see on teine asi) teie enda töökoha kontekstis. Ja mis oleks ka ühe või teise asja tegemise jures väljakutsed?

Niisiis loodan, et te nautisite seda loengut ja siin on lugemisvara, mida ma teile soovitan sel teemal, see on minu arvates ka teie mapis olemas. Ja ma loodan teid varsti uuesti seoses mitekultuurilise hariduse temaga taas kohata. Aitäh!